

Klarspråk.

BULLETIN FRÅN SPRÅKRÅDET

NUMMER 2015 | 3

När identiteten är oklar

För att få asyl i Sverige måste man visa att man har behov av skydd och göra sannolikt vem man är och var man kommer ifrån. Ofta saknar dock asylsökande giltiga dokument som bekräftar identiteten. Vad gör man då som utredare? Ett hjälpmedel är språkanalysen där talet hos den sökande analyseras i syfte att ringa in ursprunget. Men hur mycket säger talet egentligen om varifrån man kommer?

Språkanalyser är inte någon exakt

vetenskap och det finns begränsat med forskning. Språkanalyser har också ifrågasatts och kritiserats. För att få djupare kunskap inom området gav jag i våras Sten Heckscher i uppdrag att utreda

språkanalyser som bevismedel.

Heckscher ser inte några principiella skäl mot att Migrationsverket använder sig av språkanalyser om dessa håller godtagbar kvalitet och används på ett adekvat och rättssäkert sätt. Det är tvärtom rimligt, ibland angeläget, att analyser görs. Han presenterar en rad förslag på hur kvaliteten på analyserna och rutinerna för hur vi använder dem kan förbättras, t.ex. behövs bättre stöd för att bedöma när språkanalyser ska göras och för att värdera dem. Rapporten finns på Migrationsverkets webbplats.

Vi välkomnar förslagen som kommer att hjälpa oss att klara en svår uppgift ännu bättre när id-pusslet ska läggas.

Anders Danielsson, generaldirektör, Migrationsverket och ledamot i Språkrådets klarspråksnämnd

Uvanlige fenomener krever uvanlige ord

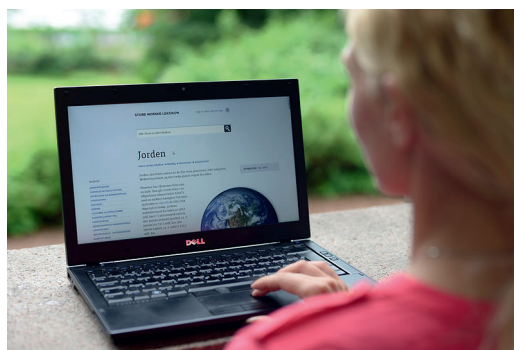
Skriv med vanlige ord!" Dette eller liknende utsagn dukker gjerne opp hvis en naturviter forsøker å forklare faget sitt for utenforstående. Dette er ikke alltid mulig, og kanskje heller ikke ønskelig, fordi det naturvitenskapelige språket forsøker å lagre og formidle en enorm mengde kunnskap om hvordan naturlige fenomener fungerer. For at denne kunnskapen skal være håndterlig for lagring og formidling gjennom tekst, er man nødt til å benytte seg av "nominaliseringer", dvs. substantivisk tunge formuleringer, der store mengder informasjon kondenseres inn i operative fagtermer, altså det motsatte av "vanlige ord".

Likevel er det klart at det ikke uten videre nytter å servere begreper som mottakeren ikke kjenner. Men i stedet for å fjerne nominaliseringer bør vi fokusere på hvordan nominaliseringene skal benyttes i teksten på en forståelig måte. Et virkemiddel kan være å benytte eksempler leseren kan kjenne igjen, når man forklarer et begrep. I selve definisjonen kommer man aldri helt unna fagligheten, men det kan hjelpe om man relaterer begrepet til mottakerens hukommelse, opplevelser og virkelighetsforestillinger.

I en tekst hvor det introduseres mange begreper som kan være nye for leseren, vil det også være viktig å fokusere på konsekvent begrepsbruk og eksplisitt logikk i tekstens videre bruk av fagtermen. Om tekstene man ar-

beider med er digitale, bør man videre gjøre noen refleksjoner rundt hvor begreper skal defineres. Er det alltid fordelaktig å bruke hyperlenker for å forklare begreper? Dette vil antakelig variere mye med mottakeren og stoffet. En mer detaljert gjennomgang av eksempler på denne typen tilpasning gis i masteravhandlingen *Under overflaten* (Foss, Universitetet i Oslo 2015).

Klart språk er ikke alltid enkelt.

Eirik Granly Foss har studert naturvitenskapelige tekster i den norske nationalencyklopedin, snl.no.

Om man utformer veiledninger langs de linjene vi her har pekt på, vil man i langt større grad være rustet til å håndtere naturvitenskapelig språkbruk der nominaliseringer er en forutsetning for forståelse, snarere enn et hinder.

Eirik Granly Foss, Høgskolen i Telemark, master i retorikk og språklig kommunikasjon og Johan L. Tønnesson, Universitetet i Oslo, professor i sakprosa

● ● **Et virkemiddel kan være å benytte eksempler leseren kan kjenne igjen, når man forklarer et begrep.**

Rapport från Australien

Företaget Plain English Foundation i Australien har år 2000 och 2014 undersökt 50 organisationer som arbetat med klarspråk.

● What was the result?

We found that there is no single model for plain language, but there are four stages that agencies tend to go through: 1. *Initiation* (starting), 2. *Authorisation* (gaining formal support), 3. *Critical mass* (reaching most staff), 4. *Consolidation* (making the change permanent). Only around one-third of agencies reach the final stage, where plain language has become permanent. Almost half fail even to reach

critical mass.

● What can you conclude?

We identified seven critical success factors for a plain language program:

- Example of a comparable organisation
- Executive engagement and support
- Internal champions
- A strategic approach
- Evaluation of results
- Training
- Reform of systems such as templates.

● What do you recommend?

Agencies should take a more strategic approach when designing a plain language program. They need to start with a business plan that sets measurable outcomes, identifies ways to manage risks and regularly reviews progress.

This is particularly important in a country such as Australia where there is no plain language law for government agencies. We would like to compare our results with other countries to see how important such laws are. And we will continue our survey every five years to see how agencies improve over time.

*Dr Neil James, Executive Director,
Plain English Foundation*

Skivrådet

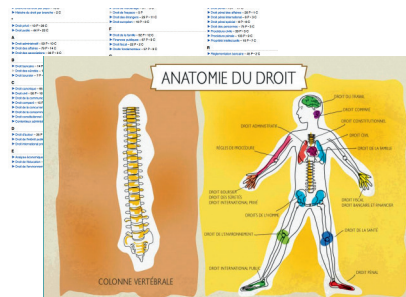
Juridiska för icke-jurister

Olivia Zarcate från Frankrike är juristen som tänker i bilder. Hon jobbar med informationsdesign, Legal Design, ett komplement till klarspråk som syftar till att göra juridiska texter tillgängliga och överblickbara även för icke jurister.

● ● Legal Design är en metod som används bl.a. för att skapa lättförståeliga gränssnitt för juridiska databaser och för att utveckla appar som kan användas för att bättre förstå juridiska beslut. Informationsdesign har använts länge vid utformningen av skyltar, bruksanvisningar, informationstavlor m.m., men har använts mindre i juridiska texter.

Men går det verkligen att förena juridik och informationsdesign? Först måste man ta reda på läsarens behov och sätta sig in i hur icke-jurister uppfattar juridiska texter. Genom att använda sig av metaforer och olika former av visuella hjälpmedel som symboler, piktogram, minneskortor och flödesscheman, kan man förenkla och förtydliga komplex juridisk information så att läsaren lättare kan orientera sig i en text. Målet är att mottagaren ska få en "karta", en helhetsbild, för att bättre förstå den juridiska kontexten som ofta är förvirrande.

Nedan visar jag några exempel på hur jag använt Legal Design.

Här presenterar jag lagbokens innehåll i form av en plansch på en människokropp: Arbetsrätten är huvudet,

civilrätt och familjerätt ligger i hjärt-trakten, brottsbalken i vänster fot osv.

Ett faktablad från Europadomstolen för de mänskliga rättigheterna "50 frågor om domstolen" utformade jag som en karta med 15 steg: (Vem kan anmäla och hur anmäler man ett klagomål, vilka olika stadier finns i processen, hur lång tid tar det osv.).

Komplicerade regler om sådd riktade till jordbrukare blir begripliga med hjälp av ett flödesschema:

En rad konkreta exempel, som även stöds av forskning, visar att det med hjälp av informationsdesign går att förbättra förståelsen av juridiska texter. Legal Design är alltså en praktiskt användbar metod som kan tillämpas på juridiska och andra svärbegripliga texter. För den som satsar på metoden finns mycket att vinna. Undersökningar har visat att en organisation som använder visuella hjälpmedel i sin kommunikation uppfattar sig själv och uppfattas av andra som en innovativ organisation, som är samarbetsinriktad och som tar hänsyn till sina kunder, vilka i sin tur känner stort förtroende för organisationen. Tänk visuellt!

*Olivia Zarcate, Imagidroit
www.imagidroit.fr*

Övers. och bearbetning Eva Olovsson

Makt genom myndighetsspråk

●● Myndighetsspråk är på många sätt förknippat med makt. Maktperspektivet finns redan i definitionen av myndighetsspråk: det är det språk som statliga och kommunala myndigheter och leverantörer av offentliga tjänster använder i sitt arbete. Det är alltså den offentliga maktens språk, och denna makt konkretiseras i hög grad just genom texter och språk.

Hierarkin inom den offentliga makten bygger på en hierarki av texter. Överst i texthierarkin finns lagtexterna. I lagarna är styrningen ofta så vagt

Hierarkin inom den offentliga makten bygger på en hierarki av texter, skriver Ulla Tiirilä. Bild: Jukka Gröndabl / Helsingin Sanomat.

formulerad att det lämnar utrymme för olika tolkningar. I den värld där lagar och förordningar ska verkställas, finns det däremot inte utrymme för tolkningar utan de anställda får absoluta direktiv. Exempelvis använder sig en handläggare hos en myndighet av blanketter och färdiga textutdrag för att sammanställa beslutstexter och därigenom verkställa lagarna. Språket i dessa standardtexter kommer från en

högre nivå i texthierarkin, ofta lagtexter och kan oftast inte påverkas av handläggarna.

Det talas sällan om sådana maktskikt inom myndighetsspråket. Däremot talas det ofta om den makt som myndigheterna utövar över invånarna. På det vetenskapliga planet framhålls den makt som hör ihop med språket när man ser verkligheten som en social konstruktion. Det synsättet går ut på att språket inte bara återspeglar utan också bygger upp verkligheten. Med språket kan man också förändra världen. Att det förhåller sig så kan inte förnekas, men dessa tankar tolkas ibland mycket svartvitt.

För att ta ett exempel: Inom social- och hälsovårdsbranschen försöker man arbeta individcentrerat och se klienterna och patienterna som "subjekt i sitt eget liv". En del forskare anser att detta kräver att uttryck som syftar på patienter alltid ska stå som grammatiska subjekt till exempel i vårdplaner. Ett sådant synsätt gör våld på språkets system och förbiser språkets textuella sida, som t.ex. typiska stildrag för en genre. Men att ett subjekt utelämnas kan ju bero på att man helt enkelt vill undvika upprepning.

Den finska förvaltningslagen kräver att myndighetsspråket ska vara klart, sakligt och begripligt. Trots att man ofta talar om svärbegripliga och oklara texter, är inte detta myndighetsspråkets enda problem. Forskning visar att det även finns problem som har att göra med attityder, ton och andra brister i kommunikationen. Mycket av detta är en följd av att myndighetsspråket är maktens språk.

*Ulla Tiirilä, specialexpert, docent,
Institutet för de inhemska språken,
Finland*

Språkfrågan

Svenska inte så lätt som man tror

Många svenskar tror att svenska är lätt att förstå för danskar och norrmän. Men det finns svårigheter. En dansk kan exempelvis ha svårt att inse att det som låter som /jud/står för skriftens ljud, alltså *lyd* på danska, eller att /kåsj/ motsvarar *kors*.

Vår benägenhet att använda slangord som *knega*, *käka* och *mellis* är ett problem för både danskar och norrmän. Men även stilistiskt neutrala ord kan vara svåra, som *bostad*, *ficka*, *ort*, *skratta*. De motsvaras på grannspråken av *bolig*, *lomme*, *sted*, *le*.

Affär är begripligt om det används om kärleksaffär men inte om det används om *butik* för det heter *butik* eller *butik* på respektive danska och norska. *Tur* i betydelsen *utflykt* heter så på danska och norska, men i fraser som "det var tur att vi hann" heter det *held* (da.) och *hell* (no.).

Så har vi de lömska orden, ord som liknar något i det egna språket men betyder något annat. Svenska *konstig*, *rolig*, *villkorlig* motsvaras på danska och norska av *underlig*, *morsom*, *betinget*. Danska och norska *kunstig*, *rolig*, *vilkärlig* blir på svenska *konstgjord*, *lugn*, *godtycklig*.

Det är bra att känna till det här i kontakten med våra grannar och vara beredd att förklara och förtydliga. Det är bara runt 300 ord man behöver lära sig för att klara sig. Annars kan vi glädja oss åt att vi i stort sett har ett gemensamt ordförråd.

*Birgitta Agazzi, tidigare språk-
vårdare vid Språkrådet*

Notiser

Harriet Kowalski ny chef för Språkrådet

HARRIET KOWALSKI blir ny chef för Språkrådet. I dag arbetar hon som enhetschef på Specialpedagogiska myndigheten. Harriet Kowalski börjar på Språkrådet den 1 oktober samtidigt som den nyrekryterade forskningsledaren Catharina Nyström Höög, som är professor i svenska vid Högskolan i Dalarna. I Catharinas uppdrag ingår att leda forskningsarbetet.

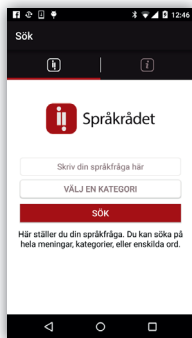

Harriet Kowalski och Catharina Nyström Höög, Språkrådets nya ledarduo.

Hitta svar på språkfrågor i din mobil

NU FINNS DET EN mobilapp med vanliga språkfrågor. Appen heter *Språkrådet* och innehåller ett urval av de populäraste frågorna i Språkrådets rådgivningsdatabas *Frågelådan*. I appen kan du snabbt och enkelt få svar på vanliga språkfrågor genom att söka antingen på nyckelord eller på kategorier.

Du kan ladda ner appen gratis från App Store eller Google Play.

Ny myndighet – Upphandlingsmyndigheten

EN NY MYNDIGHET, Upphandlingsmyndigheten, med uppdrag att ”utveckla den offentliga upphandlingen med fokus på hållbara, innovativa och effektiva offentliga affärer” slog upp portarna den 1 september. (www.upphandlingsmyndigheten.se)

Klarspråkskristallen 2016

TEMA FÖR NÄSTA ÅRS Klarspråkskristall blir *klarspråk i e-tjänster*. Mer information

kommer i nästa nummer.

Nyutkommet

Utrikes namnbok i ny upplaga

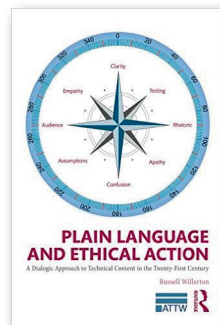

Utrikes namnbok har kommit ut i en reviderad upplaga. Den innehåller översättningar till engelska, tyska, franska, spanska och i viss utsträckning finska och ryska, av namn på myndigheter och organisationer, EU-organ och länder samt statliga tjänsteställen. (www.ud.se/utrikesnamnbok)

Sambandet mellan klarspråk och etik

DEN AMERIKANSKA forskaren Russel Willerton, skriver i boken *Plain Language and Ethical Action* om det etiska

perspektivet på klarspråk. Han har skapat modellen BUROC (Bureaucratic, Unfamiliar, Rights-Oriented and Critical) som kan användas

för att identifiera situationer där mottagarna skulle kunna ha hjälp av klarspråk. En rad exempel på klarspraksarbete från olika delar av världen presenteras – allt från ideella organisationers till stora konsultföretags. Det svenska klarspraksarbetet nämns, liksom det svenska projektet *Common terms*, som handlar om begripliga användarvillkor.

Ur kalendariet

● **13 oktober:** *Klarspråk – i går, i dag, i morgon*, seminarium i Stockholm på internationella klarspraksdagen. (Mer info på www.sprakochfolkminnen.se/klarspraksdag).

● **6 november:** Föreningen Ess höstkonferens i Stockholm om lättlästa texter.

Klarspråk.

Ett informationsblad från Språkrådet, Institutet för språk och folkminnen. Box 20057, 104 60 Stockholm
Ansvarig utgivare: Christian Mattsson
Redaktör: Eva Olovsson
Tfn (växel): 08-442 42 00
E-post: klarsprak@sprakochfolkminnen.se
Webbplats: www.sprakochfolkminnen.se
facebook.com/sprakradet
twitter.com/sprakradgivning
Tryck: Lenanders Grafiska AB.